

DOI: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2023.1.11>

МЕДІАОСВІТА ТА МЕДІАГРАМОТНІСТЬ: ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Іван Михайлович БЕЗЕНА,

канд. філос. наук, доц.,
завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти,
Комунальний заклад вищої освіти
“Дніпровська академія неперервної освіти”
Дніпропетровської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-7169-2038>
Researcher-ID: AAD-6138-2020

Марина Іванівна ВАЩЕНКО,

старший викладач кафедри
соціально-гуманітарної освіти
<https://orcid.org/0009-0003-3530-5736>

MEDIA EDUCATION AND MEDIA LITERACY: EDUCATIONAL PROCESSES OF COMPETENCE FORMATION

The State Standard of Basic Secondary Education (2020) outlines life competences in the content of the New Ukrainian School: information and communication competence, confident, critical and responsible use of digital technologies for personal development and communication; ability to safely use information and communication tools in learning and other life situations, etc. The Russian-Ukrainian war and the reintroduction of Russia into the territory of an independent state have confirmed the special importance of the combat readiness of the Armed Forces of Ukraine to protect the sovereignty of the state, internal unity and resilience of citizens and their media literacy and media education, critical assessment of information and prevention of its spread. The current times of hybrid and aggressive confrontations, fake news and disinformation have determined the correctness of the Ukrainian state's course aimed at deepening democratisation, openness, fighting corruption, and ensuring that the information disseminated about activities, processes and events is truthful and understandable. After all, the victory of democracy over authoritarianism depends on the above. That is why the mission of the educational environment is special: schools, colleges, higher education institutions.

Keywords: *Fakes, propaganda, critical thinking, unity.*

Російсько-українська війна, її повномасштабний агресивний процес російського вторгнення на територію незалежної держави підтвердив особливу вагу бойової готовності Збройних Сил України до захисту суверенності держави, внутрішньої єдності і стійкості громадян та їх медіа грамотності й медіаосвіти, критичного оцінювання поширюваної інформації. Ми відчули на своєму життєвому просторі, як військових, так цивільних осіб, сучасні часи гібридних й агресивних протистоянь, фейкових вкидів та дезінформації, які визначили правильність курсу української держави і влади спрямованої на демократизацію, відкритість, правдивість та зрозумілість поширюваної інформації. Адже від окресленого залежить наша Перемога у такому жорстокому протистоянні демократії і авторитаризму.

© Безена І. М., Ващенко М. І., 2023

Світові глобалізаційні процеси не забезпечують від ризиків та зазіхань агресивно налаштованих країн, груп людей та підкреслює особливе значення сприйняття реальної інформації, яка стає основою для подальших дій особистості або особистостей. Для системи шкільної і вищої освіти України окреслені проблеми почали осмислюватися, розроблятися освітні програмні процеси і запроваджуватися у сучасному змісті навчання, яка концентрується на індивідуальну роботу по навичкам читання й співставленню інформації, її перевірки, пошуку першоджерела, виокремлення – фактів, подій, суджень, мови ворожнечі, протистояння та ворожої й шкідливої пропаганди.

Сучасна війна стала особливим викликом для українського суспільства, яке піддається суцільному інформаційному насиллю і гібридним діям й підходам до просування шкідливої інформації зорієнтованої на зрушення єдності, розбрат, зневіру та отримання від цих контекстів стратегічної переваги у світоглядах людини. Значно актуалізувалося питання медіаосвіти та медіаграмотності, які мають включатися освітні процеси формування компетентностей у молодого покоління – здобувачів освіти. Іншим каналом просвітництва у розвитку критичного сприйняття інформації займає і у просторі дорослих людей, які працюють або перебувають на соціальному забезпеченні.

Наше дослідження здійснено в рамках науково-дослідницької роботи кафедри соціально-гуманітарної освіти комунального закладу вищої освіти “Дніпровська академія неперервної освіти” Дніпропетровської обласної ради: “Особистість в освітньому середовищі сучасного суспільства”/ “Personality in the Educational environment of modern society”, зареєстровану в ДНУ УкрІНТЕІ за номером 0123U104510. Метою дослідження є узагальнення освітніх процесів у формуванні компетентностей у особистості щодо індивідуальної медіаосвіти та медіа грамотності.

Сучасна російсько-українська інформаційна війна має давні історичні коріння, які проходять через віки та для неї характерними є комплекс імперських, радянських та російських імперативів й заходів для посилення протистояння, які зорієнтовано на досягнення переваг та перемоги в ідеологічному й пропагандистському просторах. Тому передбачаючи можливості перебігу цих подій, раніше в Україні вже було закладено певні базові принципи для розвитку інфо-медійної грамотності особистості, створення загальносуспільних й індивідуальних фільтрів та бар’єрів дезінформації, фейкам, відвертій брехні, яку ворог розповсюджує різними цифровими та іншими мережами. В Україні постійно здійснюються заходи попередження інформаційних ворожих вкидів з боку урядових та неурядових організацій Росії, інших країн сателітів агресора та міжнародних організацій, які знаходяться під російським впливом для отримання стратегічно-політичних переваг шляхом деморалізації або введення в оману українського суспільства. Глобальними стали загальносуспільні питання протидії інформаційно-підривним заходам Росії проти України та партнерів нашої держави із демократичного світу.

З початку 2000 років в Україні почали вести мову про розроблення і реалізацію Концепції розвитку громадянської освіти. В умовах пост комуністичних трансформацій розвиток громадянської освіти набирає особливої ваги і є складовою розбудови демократичних основ держави і виховання громадянсько активного й відповідального громадянина. Задачі й зміст громадянської осві-

ти багатогранні, але вони включають і формування компетентностей з інфо-медійної освіти. Громадянська освіта має охоплювати усі освітні рівні – дошкільну, середню, професійну, фахову передвищу та вищу освіту, а також освіту дорослих [1].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. №710-р “Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні” доручалось Міністерству освіти і науки України (далі – МОНУ) розробити та подати на затвердження Стратегію розвитку громадянської освіти на період до 2022 року. Вже в ході реалізації Стратегії МОНУ, наукові установи держави та громадські організації освітнього спрямування, розробили й затвердили освітні програми для 10 класів середньої школи з навчальної дисципліни “Громадянська освіта”. На початку 2018 року вже працювала експертна комісія при МОНУ, яка проводила експертизу макетів навчальних підручників “Громадянська освіта” для здобувачів освіти в середній школі й відповідно надавала МОНУ пропозиції про надання грифу про схвалення до застосування у навчальній діяльності. У навчальних планах закладів середньої освіти почав реалізовуватися новий інтегрований курс “Громадянська освіта” за напрямками: ідентичність особистості, права і свободи людини, демократичні основи держави, інфо-медійна грамотність, розвиток врядування та залучення громадян до державних справ [2].

Відповідно до Концепції “Нова українська школа” (2016 р.) та нового Державного стандарту базової середньої освіти (2021 р.) розпочався процес подальшої інтеграції навчальних дисциплін “Громадянська освіта” та “Історія”, що стимулювало виокремленню процесів інтеграції курсів в 5-9 класах середньої школи: “Вступ до історії України та громадянської освіти” (5 клас), “Досліджуємо історію і суспільство” (5-6 класи), “Україна і світ: вступ до історії і громадянської освіти” (5-6 класи). Вже з цього навчального року запроваджуються наскрізні змістовні лінії у шкільних програмах для 5-9 класів, однією з ключових є “громадянська відповідальність” та “історичне минуле України”. Здобувачі освіти отримують сучасні знання про права людини, відповідальне ставлення до своїх обов’язків, громадянську активність, волонтерство, участь громадян у справах територіальної громади, інфо-медійна грамотність тощо. Враховуючи вікові особливості здобувачів освіти, актуалізується питання про відповідні інструменти для всіх рівнів освіти та розроблення освітніх проектів, які зорієнтовані на набуття практичних і діяльнісних навичок [3; 4].

У період з 2018 року навчальні підручники “Громадянська освіта” пройшли глибоке апробування в освітньому середовищі, що створило певні передумови до розширення рівнів набуття громадянських компетентностей починаючи із 1 класу школи. Доречними у процесах просвітництва є практичні доробки, посібники, аудіо- і відеопроєкти різних освітніх інституцій “Нова доба”, “Освіторія”, “IREX”, “Prometeus+”, іноземні освітні партнери, які допомагають поглиблювати розвиток громадянських компетентностей у людей різних вікових груп. Адже всі окреслені питання зачепляють інтереси всього суспільства та потребують постійної уваги до їх розвитку у кожній особистості. Тобто сьогодні йдеться мова про цифрові, друковані та інші ресурси, які були б цікавими для школярів, освітян, дорослих українців. Після затвер-

дження Стратегії розвитку громадянської освіти вже розпочалась підготовка системи правової освіти для сучасних і майбутніх виборців як елемента освіти для всіх українців.

Ми живемо у потужному і постійному інформаційному потоці. Щоденно-щохвилино, кожна людина опрацьовує безліч різноманітної інформації (друкованої, усної, візуальної, аудіо та відео тощо). Кількість різних повідомлень зростає щодня, що інколи тяжко розібратися в усіх її змістових моментах. Освітнянське завдання – не потонути у щоденному вирі та допомогти здобувачам освіти і дорослим людям знайти істину і правду. Для освітян ці процеси важливі ще й тим, що здобувачі освіти інколи знають про сучасні інформаційні технології і канали розповсюдження інформації більше за своїх педагогів. Саме тому медіаосвіта освітянської спільноти та здобувачів освіти надзвичайно важлива.

Сучасне суспільство потребує громадян, які не тільки знають, які небезпеки несуть із собою різнобарвні цифрові технології, як на нас впливає інформаційний тиск та далі адекватно реагувати в діях. Надзвичайно важливо сформувати практичні компетентності щодо захисту від небезпек, навичок користування можливостями, які надають медіа для сприятливого життєвого простору людини.

Новий Державний стандарт базової середньої освіти окреслив компетенції, які мають сформуватися в Новій українській школі: інформаційно-комунікаційна компетентність, що передбачає впевнене, критичне і відповідальне використання цифрових технологій для власного розвитку і спілкування; здатність безпечно застосовувати інформаційно-комунікаційні засоби в навчанні та інших життєвих ситуаціях, дотримуючись принципів академічної доброчесності; розвивати громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням й розумінням рівних прав і можливостей тощо [3; 4].

Дніпровська академія неперервної освіти постійно проводить навчальні освітні заходи з педагогами та керівниками закладів освіти щодо передачі нових педагогічних технологій, тематик, тренінгів, які зорієнтовані на набуття практик бачити, що світ навколо разуче змінився, став цифровим, а відтак потрібно розвивати нові медіаосвітні компетентності. З метою реалізації цих амбітних цілей ведеться пошук європейських практик в окресленому напрямку та корисних інструментів організації громадянської освіти, які можна використовувати для формування позитивного й демократичного іміджу закладу освіти, толерантних процесів спілкування та ефективного використання медіаресурсів у освітньому процесі. Адже, актуальними є теми: Що таке медіа і як вони на нас впливають? Хто така медіаграмотна людина? Які психологічні засади медіаграмотності? Як убезпечити себе та дітей в інтернеті? Як захистити дітей від кібербулінгу? Який світовий та український досвід медіаосвіти можна використати? Як спілкуватися із журналістами та давати інтерв'ю? тощо. Найцікавіше проходять тренінги IREX з апробацією результатів попереднього навчання в проєкті “Вивчай та розрóżняй”. Адже виконані теоретичні і практичні завдання демонструють імплементацію знань, навичок і вмінь, які отримали учасники на сесіях базових тренінгів: з інфомедій-

ної грамотності (далі – ІМГ); з інтерактивних методик; з он-лайн навчання; з діалогової комунікації та методики інтеграції ІМГ у навчальний процес.

Традиційно, навчально-методичні матеріали розроблені в рамках проекту “Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність”, який виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією Української преси. Адже, сучасна освітня методологія IREX передбачає широку й глибоку інтеграцію інфо-медійної грамотності, відповідно занурюючи її в навчальну програму шкільних предметів та з метою набуття здобувачами освіти актуальних навичок критичного сприйняття інформації і усвідомлення ними цінності високоякісної й правдивої інформації. До числа актуальних розробок ми відносимо освітні матеріали: вправи розроблені відповідно до навчальної програми МОНУ, спираючись на тематичне планування за підручниками (“Мистецтво”: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.В. Гайдамака. Київ: Генеза, 2017. 168 с.; “Мистецтво”: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л. М. Масол. К.: Видавничий дім “Освіта”, 2017. 224 с.; Електронні Power-Point презентації та роздаткові матеріали для здобувачів освіти, що передбачають інтерактивні методи роботи під час уроку; окремі системні збірники для вчителів гуманітарних дисциплін та громадянської освіти тощо) [5].

Сучасна шкільна освіта та зміст навчальної дисципліни “Громадянська освіта” мають сприяти формуванню у здобувачів компетентності, які їм потрібні протягом всього життя:

1. Розвинути життєві компетенції основ критичного мислення (вміння ставити питання; вміння обґрунтовувати свою позицію; навички слухати інших та формувати контраргументи; вміння визначати причини та наслідки явищ, подій; вміння робити висновки та діяти).

2. Вміння аналізувати медіа-повідомлення індивідуально або колективно (розуміння як працювати в медіапросторі; вміння визначати та аналізувати; розуміння поняття цензури і самоцензури; вміння аналізувати інформацію та візуальну інфо; вміння відрізнити факти від суджень).

3. Робота з токсичним контекстом: аналіз дезінформації і нетолерантної лексики спілкування або подачі інформації (ідентифікувати прояви пропаганди; ідентифікувати тролів і протидіяти їм; емоційний інтелект; ідентифікувати та протидіяти мові ворожнечі й їх ресурсів).

4. Індивідуальні або колективні навички роботи з візуальною інформацією (розуміння візуального матеріалу; уміння аналізувати і читати образи та символи; розуміння значення зображення; уміння працювати з фото та їх ідентифікація; навички встановлювати процеси коригування візуальної інформації з метою поширення неправди тощо) [4].

Необхідно відзначити, що пріоритетною умовою ефективної реалізації Концепції є її наукове забезпечення. Доцільно започаткувати міжвідомчу програму з розвитку медіаосвіти в Україні, яка забезпечила б координацію зусиль установ Національної академії педагогічних наук та інших зацікавлених організацій щодо реалізації Концепції, розроблення науково-методичних заasad забезпечення різних форм медіаосвіти в умовах реформування всієї системи національної освіти [5; 6].

Таким чином, наше дослідження окреслило наступні висновки:

1) центральними органами влади сформовано нормативно-правове законодавство і програми, які визначили стратегічні перспективи розбудови громадянської освіти та інформаційно-медійної грамотності;

2) в системі шкільної освіти сформовано новий перелік навчальних дисциплін та інтегрованих курсів, які поступово впроваджуються за відповідними рівнями освіти;

3) в той же час постають проблеми нового і сучасного інструментарію для повноцінного викладання й формування компетенцій, актуальних у демократичному суспільному просторі;

4) позитивними тенденціями є партнерські освітні проекти щодо розвитку у всіх громадян України критичного мислення та навичок глибинного розуміння повсюджуваної інформації;

5) науковому співтовариству потрібно продовжити моніторингові дослідження та просвітницьке консультування всіх суб'єктів освітньої діяльності регіону.

Список використаних джерел:

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). Національна академія педагогічних наук України. URL; <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/>

2. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. №710-р “Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>

3. Концепція Нової української школи. МОНУ. URL. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

4. Громадянська освіта (інтегрований курс) 10 клас Рівень стандарту Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Затверджено та надано гриф Наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698. URL; <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

5. Медіаграмотність для освітян. Prometheus. URL; https://prometheus.org.ua/course/course-v1:CZ+MEDIA101+2018_T3

6. Безена І. М. Демократизація публічного управління і інформаційно-медійний розвиток компетентностей його посадовців. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: Державне управління*, 2019, №3 (67). С. 27-32. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-5>.